

Εξώφυλλο:
Λογοτεχνικός Διαγωνισμός

Πολιτιστικά Δρώμενα

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
Αριθμός έκδοσης 53
Σεπτέμβριος-Οκτώβριος-Νοέμβριος 2009

Ιδιοκτήτης
ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
Εκδότης
ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
Διευθυντής Γιάννης Καμπούρης
Υπεύθυνη σύνταξης Χαρά Λάμπρη
Υπεύθυνος τυπογραφείου Νίκος Καραμανλίδης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
2ος Πανελλήνιος Λογοτεχνικός Διαγωνισμός 2
Ένθετο: ΔΗΠΕΘΕ Βέροιας 25 χρόνια (μέρος Β') 11

Μοναστικά Συγκροτήματα στο Βέρμιο 48
Αθανάσιος Γ. Βουδούρης

Βιβλιοπαρουσιάσεις 52

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΜΟΝΑΣΤΙΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΒΕΡΜΙΟ, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΟΚΡΑΤΙΑΣ

Αθανάσιος Γ. Βουδούρης
Υπ. Δρ. Εκκλ. Ιστορίας

«Από τον 9^ο αιώνα κοντά στην περιοχή της Βέροιας, η οποία διακρινόταν τόσο για το ιδανικό φυσικό περιβάλλον όσο και για τη θρησκευτικότητα των κατοίκων της, αρχίζει να αναπτύσσεται οργανωμένη μοναστική ζωή αρχικά κοντά στις όχθες του Αλιάκμονα, εκεί όπου χωρίζονται τα Πιέρια από το Βέρμιο, στην περιοχή που είναι γνωστή ως Σκήτη της Βέροιας. Το ίδιο φαίνεται ότι συμβαίνει και στις ανατολικές υπώρειες του Βερμίου ...».¹

Πράγματι, κατά τη διάρκεια της περιόδου της οθωμανοκρατίας, αναπτύσσονται σημαντικά μοναστικά κέντρα σε αρκετές περιοχές του ανατολικού Βερμίου, και σε περιοχές που δεν εντάσσονται στα όρια της λεγόμενης «Σκήτης Βεροίας», όπως οι μονές Ταξιαρχών και Τιμίου Προδρόμου της Νάουσας και η μονή της Παναγίας Δοβρά στη Βέροια.

Στο παρόν σημείωμα, θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε ορισμένα στοιχεία, τα οποία μας παρέχουν αξιόλογες ενδείξεις και πληροφορίες για την ανάπτυξη του μοναχισμού στην περιοχή, καθώς και για την ύπαρξη μικρότερων μοναστικών κέντρων, στο γεωγραφικό τρίγωνο που σχηματίζεται μεταξύ της μονής Παναγίας Δοβρά και των χωριών Κωστοχωρί και Φυτειά.

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΣΤΟ ΚΩΣΤΟΧΩΡΙ

Από έναν σιπαχικό τίτλο ιδιοκτησίας του 1816, της μονής της Παναγίας Δοβρά,² στον οποίο καταγράφονται ιδιοκτησιακά στοιχεία της, ύστερα από αίτηση του τότε διαχειριστή και εφόρου του βακουφίου της μονής μοναχού παπά Παναγιώτου, πληροφορούμαστε ότι το μοναστήρι διέθετε, μεταξύ άλλων, πέντε αγρούς στην «άνωθι του Μοναστηρίου» θέση Μαύρη Πέτρα,³ οι οποίοι συνόρευαν με κτήματα της «Μονής του Αγίου Αθανασίου». Μέχρι στιγμής, η ύπαρξη μονής στην περιοχή αφιερωμένης στον άγιο Αθανάσιο, μας είναι άγνωστη από άλλες πηγές. Ο σιπαχικός αυτός τίτλος⁴ αναφέρει τα εξής (εικ. 1):

Σιπαχικός τίτλος ιδιοκτησίας

Συνεπεία αιτήσεως υποβληθείσης υπό του καλογήρου των απίστων Παπαπαναγιώτου

1 Δημητρίου Αγγ. Παπάζη, *Η ιερά μονή Παναγίας της Κουκουμητριώτισσας η επονομαζόμενη Δοβρά. Συμβολή στην ιστορία της μέχρι την απελευθέρωση του 1912*, Βέροια 1999, σ. 17

2 Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, *Φάκελος Ι. Μ. Παναγίας Δοβρά – Ιδιοκτησιακά στοιχεία*, (λυτά φύλλα).

3 Μεταξύ των χωριών Κωστοχωρίου και Φυτειάς υπάρχει μέχρι σήμερα τοποθεσία με την ονομασία «Μαυρόπετρες».

4 Η μετάφραση έγινε στις 31 Μαρτίου του 1925, από το μεταφραστικό γραφείο του Πρωτοδικείου Βέροιας.

Εικ. 1 Σιπαχικός τίτλος ιδιοκτησίας Παναγίας Δοβρά,² στον οποίο καταγράφονται ιδιοκτησιακά στοιχεία της, ύστερα από αίτηση του τότε διαχειριστή και εφόρου του βακουφίου της μονής μοναχού παπά Παναγιώτου, πληροφορούμαστε ότι το μοναστήρι διέθετε, μεταξύ άλλων, πέντε αγρούς στην «άνωθι του Μοναστηρίου» θέση Μαύρη Πέτρα,³ οι οποίοι συνόρευαν με κτήματα της «Μονής του Αγίου Αθανασίου». Μέχρι στιγμής, η ύπαρξη μονής στην περιοχή αφιερωμένης στον άγιο Αθανάσιο, μας είναι άγνωστη από άλλες πηγές. Ο σιπαχικός αυτός τίτλος⁴ αναφέρει τα εξής (εικ. 1):

διαχειριστού και εφόρου του βακουφίου της Μονής Δοβράς δι' ης ούτος εξητήσατο την έκδοσιν νέων τίτλων κυριότητας επί τω λόγω ότι απωλέσθησαν οι παλαιοί τοιούτοι και κατόπιν ενεργηθείσης εξετάσεως και εξακριβώσεως συνεπέων κατεδείχθη ότι οι κάτωθι αγροί τυγχάνουσιν ανέκαθεν υπό την ανεπίληπτον κυριότητα αυτού εκδίδοται ο παρόν ημών Σιπαχικός νέος τίτλος και χορηγείται εις χείρας του ειρημένου καλογήρου εμφανών τους υπό την κυριότητα και κατοχήν αυτού ευρισκομένους αγρούς, ήτοι: 1) έναν αγρόν εκτάσεως είκοσι πέντε περίπου στρεμμάτων κείμενον κάτωθεν του ειρημένου Μοναστηρίου και συνορευόμενο περίξ υπό λάκκου Παναγιάς, αγρού Καρά Μεμέτ και αγρού της αυτής Μονής, 2) ετέρους τρεις αγρούς συνορευομένους υπό λάκκου Παναγιάς αγρού Καρανίκα και δημοσίου δρόμου εκτάσεως πενήντα δύο στρεμμάτων περίπου, 3) ετέρους πέντε αγρούς εκτάσεως τεσσαράκοντα πέντε στρεμμάτων περίπου κειμένους εν τη αυτή θέσει και συνορευομένους περίξ υπό λάκκου Παναγιάς αγρόν της αυτής Μονής, δημοσίου δρόμου και Ντεβέτ Τεπεσή, 4) ετέρους επτά αγρούς κειμένους την κάτω ράχιν Καλίγκας εκτάσεως ενενήκοντα πέντε στρεμμάτων περίπου και συνορευομένους περίξ ακαλλιεργήτων γαιών της ίδιας Μονής, Τούμπας λάκκου και δημοσίου δρόμου, 5) ετέρους εξ αγρούς κειμένους εις την άνωθι του Μοναστηρίου θέσιν Μαύρη Πέτρα εκτάσεως εβδομήκοντα δύο στρεμμάτων περίπου και συνορευομένους περίξ υπό ακαλλιεργήτων και χέρσων γαιών και αγρών της αυτής Μονής και υπό γαιών της Μονής Αγίου Αθανασίου, 6) ετέρους επτά αγρούς κειμένους εις την θέσιν ασβεστοκαμίνου της Καλίγκας, εκτάσεως ένενήκοντα ενός περίπου στρεμμάτων συνορευομένους περίξ υπό ακαλλιεργήτων γαιών και αγρών της αυτής Μονής υπό ασβεστοκαμίνων και υπό λόφου Βεροίας.

Ημείς ο Σιπαχής από των αρχών του Μηνός Μαρτίου, μέχρι Φεβρουαρίου του έτους 1231 (καθ' ημάς 1816) έχοντες υπό φόρον το κατ' αποκοπήν καταβάλλον τοιούτον χωρίον Δοβρά της Βερροίας, διατάσσομεν ίνα μηδείς παρεμβαίνει και ενοχλή τούτον εις την ενάσκησιν των της κυριότητος και νομής δικαιωμάτων του εφόσον ήθελε καταβάλη ούτος τους προς το δημόσιον ετησίους σχετικούς φόρους των ως άνω περιγραφέντων αγρών.

Ο Σιπαχής του χωρίου
Τ.Υ. Χουσεΐν Αβδουλάχ
Τ.Σ. Χουσεΐν Αβδουλάχ

Στην ευρύτερη περιοχή των χωριών Φυτειάς και Κωστοχωρίου, σήμερα μας είναι γνωστοί δύο ναοί αφιερωμένοι στον άγιο Αθανάσιο. Ο μεταβυζαντινός ναός του αγίου Αθανασίου Φυτειάς, με τοιχογραφίες των ετών 1763 – 1769 και ο μεταβυζαντινός ναΐσκος του αγίου Αθανασίου στο Κωστοχώρι, με τοιχογραφίες οι οποίες φιλοτεχνήθηκαν στα τέλη του 15^{ου} αιώνα και συνδέονται με το Καστοριανό εργαστήρι.⁵

Ο ναός του αγίου Αθανασίου στη Φυτειά, όπως πληροφορούμαστε τόσο από το σωζόμενο επιγραφικό υλικό, όσο και από άλλες πηγές (ενθυμήσεις, καταγραφές σε κώδικες κ.α.), λειτούργησε ως κεντρικός ενοριακός ναός του χωριού, τουλάχιστον μέχρι και το πρώτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Αντίθετα, στο Κωστοχώρι, ως κεντρικός ενοριακός ναός του χωριού, από τα μέσα τουλάχιστον του 18^{ου} αιώνα, λειτουργεί ο ναός των αγίων Αποστόλων, ο οποίος ανακαινίστηκε κατά το έτος 1745, επί μητροπολίτη Βεροίας Ιωακείμ Α', όπως πληροφορούμαστε από επιγραφή εντοιχισμένη στον δυτικό τοίχο του ναού.⁶

Συσχετίζοντας τις παραπάνω πληροφορίες, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη μας και το γεγονός ότι λόγω των εξαιρετικά μικρών του διαστάσεων (5,25 X 3,85 μ.), ο ναΐσκος του αγίου Αθανασίου στο Κωστοχώρι, δεν είναι δυνατό να λειτούργησε ποτέ ως ενοριακός ναός ή παρεκκλήσι, καθώς δεν θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες ακόμη κι ενός μικρού οικισμού, με ελάχιστους κατοίκους, εικάζουμε ότι πιθανότατα λειτούργησε ως ναός ολιγομελούς μοναστικής αδελφότητας της περιοχής. Προς την παραπάνω υπόθεση, συνηγορεί και το γεγονός ότι στο βόρειο τμήμα της εισόδου του ναΐσκου του αγίου Αθανασίου στο Κωστοχώρι, συναντούμε μία από τις συνηθισμένες παραστάσεις σε

5 Φλώρας Καραγιάννη, "Ο ζωγραφικός διάκοσμος του αγίου Αθανασίου Κουστοχωρίου Ημαθίας και η σχέση του με το Καστοριανό εργαστήρι", *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* ΚΔ' (2003) 257 – 266.

6 Την επιγραφή δημοσιεύει για πρώτη φορά ο Κ. Χατζητιμοθεάδης. Βλ. Κωνσταντίνου Χατζητιμοθεάδη, "Ψηφίδες της ιστορίας μας", *Εφημερίδα «Οι Καιροί»* (20 Μαΐου 1994) 1 – 2.

Εικ. 2 Παράσταση στο ναΐσκο του αγίου Αθανασίου στο Κωστοχώρι

μοναστηριακά κτίσματα της περιόδου, η οποία εικονίζει το σύμβολο του σταυρού με την καθιερωμένη επιγραφή ΙΣ ΧΡ [ΝΙ ΚΑ] και τα αρχικά γράμματα Φ και Π (εικ. 2).

Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΛΙΣΣΙΟΥ(;)

Μεταξύ της μονής της Παναγίας Δοβρά και του χωριού Κωστοχώρι, συναντούμε το παρεκκλήσιο της Παναγίας Δεσποίνης - Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, το οποίο κτίστηκε με δωρεά του Ι. Γ. Ποζιάδη ή Κοσκερίδη, το 1971.⁷ Στο νότιο τοίχο του ναού, σώζεται επιγραφή του 1745, χαραγμένη σε μάρμαρο, η οποία βρέθηκε στο χώρο που χτίστηκε το νέο παρεκκλήσιο και εντοιχίστηκε σε αυτό (εικ. 3). Η επιγραφή⁸ αναφέρει τα εξής: «ΚΕ ΑΡΧΗΕΡΑΤΕΒΟΝΤΟΣ ΗΟΑΚΗΜ ΚΕ ΕΦΗΜΕΡΕΒΟΝ ΓΗΡΜΑΝΟΥ ΥΕΡΟΜΑΝΑΧΟ / ΚΟΣΜΑ ΥΕΡΜΑΝΑΧΟ / † ΑΝΕΓΕΡΘΗ † ΕΤΟΣ - ΑΨΜΕ - ΕΝ ΜΗΝΗ - ΗΟΥΛΗΟΥ - 13 / ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΙΝΗΣΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΟΥ Ο / ΘΗΟΣ ΚΕ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ / ΗΠΕΡΑΓΗΑΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΗΜΟΝ ΘΕ/ ΟΤΟΚΟΥΚΕΑΗΠΑΡΘΕΝΟ ΜΑΡΗΑΣ ΜΗΛΗΣΗΟ/ΔΗΑΣΗΝΔΡΟΜΗΣ ΚΟΠΟΥ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΗΓΟΥΜΕ/[ΝΟ]Υ ΚΕ ΤΟΝ ΛΗΠΟΝ ΠΑΤΕΡΟΝ ΚΕ ΕΞΟΔΟ ΤΟΝ ΕΝΤΗ/[ΜΟΤ]ΑΤΟΝ ΑΡΧΟΤΟΝ ΚΕ ΧΡΗΣΤΙΑΝΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΤΗ/[ΑΣ ΒΕ(Ρ;)]ΡΗΑΣ».

Από την παραπάνω επιγραφή, πληροφορούμαστε για την ύπαρξη στο χώρο όπου σήμερα βρίσκεται το νεόδμητο παρεκκλήσιο (το οποίο είναι γνωστό ως «Μεταμόρφωση» ή «Αη - Σωτήρας»), μοναστικού συγκροτήματος αφιερωμένου στην Παναγία, με την επωνυμία «Μηλησήο - Μελισσίου», το καθολικό του οποίου «ανηγέρθη και ανακαινίστηκε εκ βάθρων» κατά το έτος 1745, επί μητροπολίτη Βεροίας Ιωακείμ Α', έτος κατά το οποίο πραγματοποιούνται ανακαινιστικά έργα και στον ενοριακό ναό των αγίων Αποστόλων στο Κωστοχώρι,⁹ γεγονός που υποδηλώνει και την προϋπαρξη των δύο παραπάνω ναών. Πληροφορούμαστε, επίσης, τα ονόματα τριών προσώπων που συνδέονται με τη μονή, του ηγουμένου Γερασίμου και των ιερομόναχων Γερμανού και Κοσμά, ενώ ως συνδρομητές αναφέρονται και «λοιποί πατέρες» της μονής. Αξιοσημείωτο είναι

το γεγονός ότι για την ανακαίνιση του ναού, συνέβαλαν οι άρχοντες και χριστιανοί της Βέροιας, γεγονός που φανερώνει τη σχέση της μονής με την πόλη.

Ο Κ. Χατζητιμοθεάδης υποθέτει ότι το παραπάνω μοναστήρι πιθανότατα λειτουργούσε αυτόνομα,¹⁰ ενώ ο π. Πορφύριος Σιμωνοπετρίτης¹¹ εκφράζει την άποψη

7 Επιγραφή σε μαρμάρινη πλάκα εντοιχισμένη στο ναό αναφέρει τα εξής: «† ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ / ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ / «ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΣΩΤΗΡΟΣ» / ΑΝΗΓΕΡΘΗ 13 - ΙΟΥΛΙΟΥ - 1971 / ΔΩΡΕΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΠΟΖΙΑΔΗ ή «ΚΟΣΚΕΡΙΔΗ» ».

8 Η επιγραφή δημοσιεύεται για πρώτη φορά από τον Κ. Χατζητιμοθεάδη. Στο παρόν σημείωμα αναδημοσιεύεται με ορισμένες τροποποιήσεις και συμπληρώσεις. Βλ. Χατζητιμοθεάδη, "Ψηφίδες", ό.π., 2. Βλ. και Πορφυρίου Σιμωνοπετρίτη, "Στοιχεία για δύο μοναστήρια στο Βέρμιο", *Εφημερίδα «Λαός»* (20 Οκτωβρίου 2000) 8.

9 Η επιγραφή της Παναγίας του Μελισσιού και των αγίων Αποστόλων Κωστοχωρίου, έχουν γραφεί από τον ίδιο χαρακτήρα, κατά το έτος 1745, το μορφωτικό επίπεδο του οποίου υπήρξε ιδιαίτερα χαμηλό. Πιθανότατα ο χαρακτήρας των παραπάνω επιγραφών εργαζόταν σε οικοδομικό εργαστήριο το οποίο, την περίοδο εκείνη, αναλάμβανε ανεγέρσεις, ανακαινίσεις και αποκαταστάσεις κτιρίων στη γύρω περιοχή. Πρόκειται για εργαστήριο «μαστόρων» το οποίο, πέντε χρόνια αργότερα, την περίοδο της αρχιερατείας του μητροπολίτη Βεροίας Σαμουήλ (1746 - 1763), αναλαμβάνει, επίσης, την ανακαίνιση του μεταβυζαντινού ναού του αγίου Νικολάου κοντά στο σημερινό χωριό Τριπόταμος, όπως πληροφορούμαστε από επιγραφή εντοιχισμένη στο υπέρθυρο της εισόδου του ναού. Από την παραπάνω επιγραφή πληροφορούμαστε ακόμη το όνομα του μάστορα Γιάννη Πάσκο, πιθανότατα πρωτομάστορα του εργαστηρίου τη συγκεκριμένη περίοδο. Η επιγραφή αναφέρει τα εξής: «ΑΝΑΚΕΝΗΘΗ Ο ΘΗΟΣ / ΚΕ ΠΑΝΣΕΠΤΟ ΝΑΟΣ / ΤΟΝ ΑΓΗΗΣ ΠΑΤΡΟΣ Υ/ΜΟΝ ΝΗΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ / ΑΜΑΤΟΥΡΓΟΥ ΑΡΧΗΕΡΑΤΕΒΟΝΤΑΣ ΣΑΜΟΥΗΛ / Κ ΥΕΡΑΤΕΒΟΝΤΑΣ ΜΗΧΑ/ΗΛ ΥΕΡΕΟΣ ΕΠΗΤΡΟΠΟΣ ΑΡ/ΓΗΡΟΣ ΚΕ ΜΟΣΤΟΡΗ ΓΗΑΝΗ / ΠΑΣΚΟ - ΕΠΗ ΕΤΟΣ - ΧΑΨν / 1750».

10 Χατζητιμοθεάδη, "Ψηφίδες", ό.π., 2.

11 Πορφυρίου Σιμωνοπετρίτη, "Λίγα ακόμη στοιχεία για την Δοβρά", *Εφημ. «Λαός»* (5 Νοεμβρίου 2000) 8.

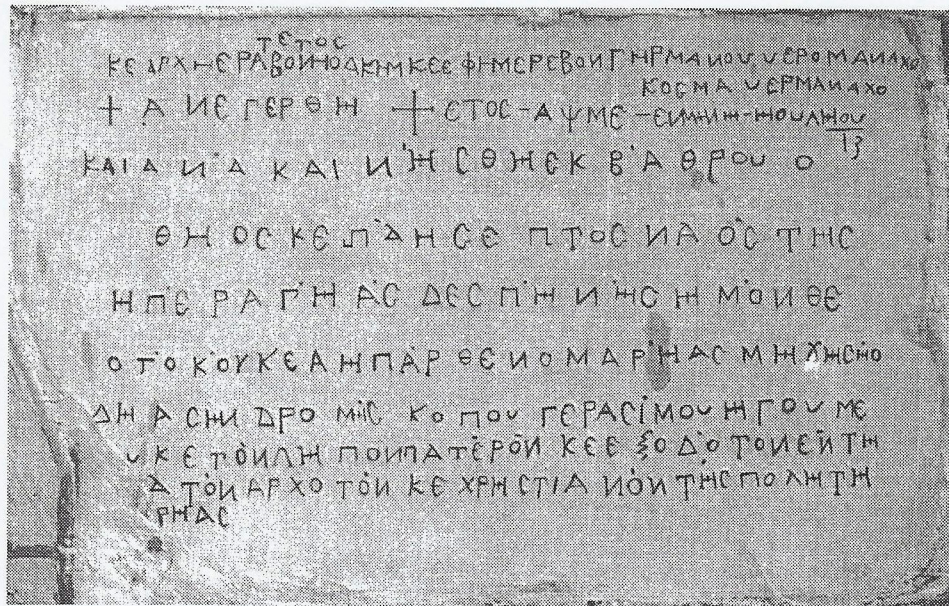
ότι άνηκε ως μετόχι στη μονή της Παναγίας Δοβρά. Εντούτοις, οι πληροφορίες που διαθέτουμε μέχρι στιγμής θεωρούμε ότι δεν είναι επαρκείς για να ενισχύσουν τη μία ή την άλλη άποψη.

ΑΛΛΑ ΠΙΘΑΝΑ ΜΟΝΑΣΤΙΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ

Ενδείξεις και τοπικές παραδόσεις, συνηγορούν υπέρ της πιθανής ύπαρξης και άλλων μικρών ή και μεγαλύτερων μοναστικών συγκροτημάτων στην ίδια περιοχή, χωρίς ωστόσο, μέχρι στιγμής, να είμαστε σε θέση να δώσουμε πειστικές και σαφείς πληροφορίες. Αναφέρουμε ενδεικτικά την πιθανότητα ύπαρξης μικρών αδελφοτήτων ή συγκροτημάτων που λειτούργησαν, για ορισμένο χρονικό διάστημα, ανεξάρτητα ή ως μετόχια μεγαλύτερων μονών, στις περιοχές Τιμίου Προδρόμου μεταξύ Κωστοχωρίου και Φυτειάς, αγίων Θεοδώρων στην ομώνυμη θέση (όπου μέχρι σήμερα είναι ευδιάκριτα και τα ερείπια παλαιών κτισμάτων), αγίας Παρασκευής στη θέση Κλαδάκι, τοποθεσίες στις οποίες έχουν κτιστεί νεότερα εξωκκλήσια, καθώς και σε άλλες περιοχές όπου σήμερα, πέρα από προφορικές μαρτυρίες και παραδόσεις, τίποτα δε θυμίζει την ύπαρξη παλαιότερων εγκαταστάσεων.

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το γεγονός ότι σε πολλές χειρόγραφες ενθυμήσεις, κυρίως του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, σε παλαιύττα βιβλία, ο σημερινός ενοριακός ναός του αγίου Νικολάου Φυτειάς, αναφέρεται ως «μονή του αγίου Νικολάου», ενώ ως ενοριακός ναός του χωριού εμφανίζεται ο ναός του αγίου Αθανασίου. Το γεγονός ύπαρξης δύο ναών στο χωριό, κατά την περίοδο της οθωμανοκρατίας (μεγάλων μάλιστα διαστάσεων και κτισμένων σε σχετικά κοντινή απόσταση μεταξύ τους), προκαλεί εντύπωση για τα δεδομένα της περιοχής, γεγονός που θεωρούμε ότι θα πρέπει να τύχει μεγαλύτερης προσοχής.¹²

Η μελλοντική αναζήτηση και δημοσίευση περισσότερων στοιχείων, για τα παραπάνω μοναστικά συγκροτήματα του ανατολικού Βερμίου, ευελπιστούμε να εμπλουτίσει περισσότερο τις γνώσεις μας για τις δομές και την ιστορική τους εξέλιξη. Δε θα ήταν άτοπο να επισημάνουμε, για άλλη μια φορά, την αναγκαιότητα μετάφρασης του αρχείου του οθωμανικού ιεροδικείου της Βέροιας, το οποίο ασφαλώς κρύβει πολλές ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την ιστορία της περιοχής.

Εικ. 3 Επιγραφή της Παναγίας του Μελισσιού
στο εξωκκλήσι της Μεταμορφώσεως Κωστοχωρίου

12 Σημαντικός είναι επίσης και ο αριθμός ιερομονάχων που υπογράφουν σε σημειώματα και ενθυμήσεις παλαιύτων βιβλίων του χωριού, ένας από τους οποίους υπήρξε και ο μετέπειτα ηγούμενος της μονής Δοβρά, π. Προκόπιος.